

A Escola Municipal de Cerámica de Nigrán, un sinal de identidade

MARÍA TERESA FERNÁNDEZ-COLMEIRO MARTÍNEZ¹

RESUMO

Falar de cerámica é referirse a unha actividade identitaria. Nigrán conta cunha Escola Municipal de Cerámica dende 1983, de notable traxectoria docente e con ampla proxección internacional. Polas súas aulas pasaron recoñecidos ceramistas, perto de 3000 alumnos, entre os que destacan numerosos profesionais da cerámica hoxe consolidados. Esta reflexión retrospectiva ten dous obxetivos: o recoñecemento do traballo realizado e servir de impulso para acometer novos retos que consoliden a actividade cerámica no Val Miñor e favoreza esta importante seña de identidade.

ABSTRACT

Talking about ceramics is talking about identity. Nigrán has a Ceramics Municipal School since 1983, with an outstanding teaching history and wide international projection. In the school life, about 3000 students have gained a valuable experience through regular classes, visits of renowned ceramists and participation in the school activities, and some of the school former students are recognized professional ceramists nowadays. This retrospective piece has two aims: to appreciate the work accomplished by the school, and to address new challenges that help consolidate ceramics in Val Miñor, contributing to this important identity signature

¹ tcolmeiro@mail.com

INTRODUCCIÓN

Cerámica: do grego κεραμικός (keramikos = feito de arxila).

O oficio da cerámica provén da práctica de modelar a arxila para crear utensilios que cubran as necesidades cotiás do ser humano. A invención da cerámica produciuse no Paleolítico Superior (24.000 a.C.), do que coñecemos pequenas figuras de arxila cocida. Pero non será ata o Neolítico (12.000 a.C. – 7.000 a.C.) cando aparecerán os primeiros utensilios con forma de vasillas para poñer ó lume e cocinar, e cando se precisaron recipientes para almacenar o excedente das colleitas da recen estreada agricultura.

Dende a primitiva cerámica cardial do período neolítico, chamada así polas sinxelas decoracións a base de incisións feitas con cunchas de berberechos, coñecidos como cardium, con punzóns, peites de madeira e outros útiles, a cerámica vai evolucionando ó longo de máis de 25.000 anos. Neste tempo se desenvolve con producións cada vez máis sofisticadas, usando materiais diversos coma a arxila de baixa temperatura, o gres, a porcelana así como a técnica do rakú e outras técnicas innovadoras. A invención da roda de oleiro (3.000 a.C.) supón a creación masiva de pezas uniformes, o que cubre as necesidades de envases para o transporte de alimentos, cada vez a maior escala.

En tempos posteriores desenvólvense técnicas de cocción máis perfeccionadas, pasando da sinxela cocción da arxila con fogo ao vidrado. Este avance tecnolóxico permite almacenar e transportar líquidos como o aceite e o viño nas vasillas, xa que co vidrado deixan de ser porosas. A actividade cerámica espállase por todos os territorios e vólvese unha actividade vencellada á comunidade. Cun bo aproveitamento dos materiais existentes en cada lugar, barros, xamotas, óxidos ou pigmentos, cada centro de produción cerámica adáptase ás súas circunstancias e evoluciona orixinando

A aula de torno é tamén muro testemuña das actividades da Escola de Cerámica.

Miguel Vázquez colocando as pezas para rakú.

resultados moi diferenciados. Na China, por exemplo, contaban cunha arxila branca moi especial, o caolín, base da fabricación da porcelana. Os ceramistas chineses conseguiron atopar a fórmula da porcelana, un segredo moi ben gardado que non foi descuberto en Europa ate o século XVIII.

Böttger, alquimista prusiano, recibiu o encargo por parte de Augusto II, rei de Polonia, de conseguir a fórmula da porcelana. Confinado durante anos nunha fábrica, baixo vixilancia e cun gran secreto, logrou o método para a fabricación da porcelana que desenvolveu na fábrica que fundou en Meissen, Sajonia en 1710. A porcelana, chamada tamén ouro branco, foi moeda de cambio, forma de acumulación de riqueza e sinal de distinción entre a nobreza europea da

época. A demanda de pezas tan valiosas por parte das familias reais de Europa, pero tamén polas clases mais adifneiradas, favoreceu a creación de importantes centros de fabricación de cerámica en Europa coa fundación de fábricas como Capodimonti, en Nápoles, Sèvres, próxima a París, a Real Fábrica del Buen Retiro, en Madrid, así como a Fábrica de Cerámica de Sargadelos, fundada en 1804 en Cervo, Lugo, por iniciativa de Raimundo Ibáñez, Marqués de Sargadelos. No século XVIII, durante a Revolución Industrial Británica, a cerámica desenvolveuse como moitas outras industrias e adoptou a produción en masa dando resposta á demanda masiva de pezas de cerámica en Gran Bretaña e en todo o seu imperio.

Este pasado común evoluciona en distintas civilizacións converténdose nunha actividade identitaria, ferramenta fundamental do ser humano para deixar reflexo de si mesmo. Os achados arqueolóxicos dannos información valiosa sobre a sociedade na que foron feitos. Funcionan como un indicador cultural, unha pegada da tradición local, e déixannos facer un contacto entre culturas a través do tempo e do espazo.

TRADICIÓN CERÁMICA EN ESPAÑA

En España contamos cunha notable tradición na produción cerámica. Practicamente en todas as provincias existían ata fai unas décadas numerosos obradoiros de

cerámica e alfarerías, destacando os de Talavera de la Reina, Manises, Agost, La Bisbal, Úbeda, Alba de Tormes, Pereruela ou Moveros, entre outros. En Galicia contamos até ben entrado o século XX con decenas de núcleos de produción cerámica tradicional con abundantes obradoiros. Entre eles, Buño que chegou a ter entre 90 e 100 oleiros, e Niñodagua máis de 70. A zona sur da provincia de Pontevedra contou con alfarerías en Salvaterra de Miño, Guillarei, Meder, Porriño, Redondela, Tameiga e Sanguñeda. O oficio de oleiro, que pasaba de pais a fillos, queda reducido a uns poucos artesáns que aínda seguen a traballar en Buño, Bonxe e Niñodagua. Como consecuencia, parte do patrimonio cultural e artístico desaparece co abandono dos centros de produción cerámica, tan numerosos noutras épocas.

Na segunda metade do século XX, os movementos de poboación dende o campo á cidade modifican as formas de vida. Abandónanse moitas actividades vencelladas ao

Alcanzada a temperatura, ábrese o forno e inmediatamente cada peza é trasladada a un recipiente con serraduras onde fai a redución.

mundo rural, como a agricultura e gandaría, e xa non se precisan os utensilios feitos en cerámica, que son substituídos por obxectos feitos de forma industrial con novos materiais. Paralelamente, a disciplina da cerámica incorpórase paulatinamente ás diversas manifestacións artísticas. Consagrados artistas como Picasso e Miró traballan a arxila como expresión da súa obra. Posteriormente, Antoni Cumella, Llorens Artigas, Elena Colmeiro, Angel Garraza, Miguel Barceló e Xavier Toubé, entre os máis destacados ceramistas de España, innovan e investigan os materiais e a linguaxe da cerámica, levando a disciplina ao máis elevado das Artes.

En 1970, Isaac Díaz Pardo e Luis Seoane crean *O Laboratorio de Formas*, na reconstruída Fábrica de Sargadelos, que actúa como instituto teórico de deseño, froito dunha profunda reflexión intelectual que persegue un equilibrio entre vangarda e tradición. A investigación con distintos materiais e a

experimentación de novas posibilidades técnicas para a cerámica supón unha magnífica oportunidade formativa para futuros artesáns e artistas que asisten aos cursos, seminarios e encontros. Neste contexto, propíciase a aparición de novas xeracións de ceramistas entre os que destacan Miguel Vázquez e Emilia Guimeráns, que proxectan as súas inquedanzas na sociedade que os rodea favorecendo tanto a divulgación da creación cerámica como a creación de espazos de formación. Proba disto son os obradoiros de cerámica creados tanto por iniciativa privada como por organismos e entidades públicas. Na bisbarra de Vigo temos na actualidade dúas escolas de formación en cerámica de titularidade pública: A Escola Municipal de Artes e Oficios (EMAU) en Vigo e A Escola Municipal de Cerámica de Nigrán, ambas cunha grande demanda por parte da cidadanía que supera amplamente a oferta da que se dispón. Este feito debería facernos reflexionar sobre o interese que esperta esta actividade co fin de dar una resposta acorde. Por unha banda, o oficio xa non existe, e perdeuse en parte a tradición, pero a demanda pola cerámica dende a formación e a arte é grande e forma parte da nosa identidade cultural. Deste xeito reinvéntase esta conexión coa arxila que sempre tivemos en toda a nosa historia.

A ESCOLA MUNICIPAL DE CERÁMICA DE NIGRÁN

En Nigrán temos unha Escola de Cerámica que conta con 37 anos de historia, nos que ten albergado cerca de tres mil alumnos, non sendo infrecuente que membros de diferentes xeracións dunha mesma familia teñan pasado polas aulas da escola, o que é un bo indicador da confianza que xera a escola, repetindo a tradición que se

Esperando que as pezas fagan a redución e o afumado dentro dos bidóns con serraduras.

Rakú. Pelo de cabalo aplicado directamente sobre a peza incandescente. Peza do alumnado.

As pezas de rakú rematadas móstranse nos andeis na última semana de maio.

pasa de xeración en xeración, propia dos primeiros oleiros. Co fin de dinamizar a vida cultural e de lecer do seu municipio, en 1983, o Concello de Nigrán pon en marcha un obradoiro de cerámica dirixido por Miguel Vázquez e Manolo Lagoa, que conta dende o principio cunha magnífica resposta por parte da cidadanía. En 1988 Emilia Guimeráns toma o relevo dos seus colegas e dirixe dende aquela a Escola de Cerámica. Ó longo destes 32 anos con Emilia a escola ven funcionando ininterrompidamente.

A escola comeza con recursos limitados, pero a boa xestión da directora, a gran acollida por parte dos veciños de Nigrán e bisbarra e o apoio do Concello de Nigrán logran consolidar una escola de cerámica capaz de desenvolver ambiciosos proxectos e ilusionar ó seu alumnado. En 1989 organízase o I Encontro Cultural Galego-Portugués, no que se practican durante unha semana a técnica do rakú. O rakú é unha técnica tradicional oriental de elaboración de cerámica utilitaria que floreceu principalmente no Xapón coa fabricación de pezas para a cerimonia do té. En Nigrán practícase a versión de rakú segundo Paul Soldner, baseada na redución e o afumado. A peza fabricada en material refractario e xa biscoitado, esmáltase e recibe unha segunda cocción. Cando a temperatura alcanza os 1000 graos, retírase a peza a lume vivo e métese nun contedor con material combustible, completamente cuberto, onde se produce a atmosfera reductora que afecta ás cores dos vidrados. O forte choque térmico produce as fendeduras nas pezas ou craquelado. Un resultado moi valorado.

A I Semana do Rakú, dirixida por Miguel Vázquez, ceramista recoñecido e profesor de cerámica EMAU de Vigo, supón o comezo dunha actividade que, dende esa primeira edición, se ven celebrando en Nigrán 31 anos consecutivos. A colaboración entre a EMAU e a Escola Municipal de Cerámica de Nigrán mantense todo este tempo, permitindo ó alumnado de ambas escolas desfrutar das actividades organizadas.

Sonobe Genya. Cunca de rakú. Exposición Xapón cerca de ti, Nigrán 2004.

O ano 1996 supón un avance cualitativo para a Escola de Cerámica. A adquisición de novo equipamento, xunto cunha nova programación das actividades da escola, permiten crear novas actividades, destacando a realización de cursos monográficos nos que desenvolver outras técnicas non traballadas durante o curso, como a porcelana. Mentres que ao longo do ano na escola se traballa principalmente con arxilas de baixa temperatura, experimentábase coa porcelana a través de cursos monográficos. É un traballo que require especialización e recursos e supón un reto para calquera ceramista. O caolín, o feldespato e o cuarzo aportan a cor, o fundente e a dureza características da porcelana que a fan tan atractiva. Nos cursos monográficos tamén se fai unha promoción da cerámica tradicional cara á cidadanía e, finalmente, facilítase o contacto con persoas relacionadas profesionalmente coa cerámica contemporánea.

Proxección Internacional da Escola Municipal de Cerámica de Nigrán

A cualificación e entusiasmo dos organizadores, xunto co apoio do Concello de Nigrán e a implicación do alumnado da Escola culminaron coa organización dos Encontros Internacionais de Cerámica, que atraeron a mestres ceramistas e participantes de diversa procedencia, profesionais ou afeccionados.

Madhur Sen. Escultura en arxila e papel. Exposición Namasté India, Nigrán 2006.

Palaniappan. Caballo de Aiyandar. Escultura fabricada en Nigrán durante o II Encontro Internacional Namasté India. Donación do autor á Escola de Cerámica. Nigrán 2006.

En 2004 o I Encontro Internacional de Cerámica de Nigrán, JAPÓN CERCA DE TI xurde dunha viaxe artística a Xapón. Ofrecenos a posibilidade de achegarse a unha cultura milenaria e rica da man de seis mestres e compartir formas diferentes de entender o mundo a través dos obradoiros de cerámica para a cerimonia do té ou das técnicas de porcelana, pero tamén do ikebana (arte floral) e do shodo (caligrafía).

En 2006 celébrase o II Encontro Internacional de Cerámica de Nigrán, NAMASTE INDIA, de novo co intercambio cultural e artístico como obxectivo do encontro. A cerámica da India, as súas técnicas de traballo e a súa cultura chegan a Galicia da man de 11 mestres indios. Un deles foi invitado para realizar un cabalo votivo de terracota que fica na escola. O cabalo Aiyandar procede dunha tradición milenaria. Durante séculos, os mestres do sur da India modelaron cabalos co barro para ofrecerllos ó deus Aiyandar. Ate ese momento só cinco cabalos Aiyandar saíran da India. Agora o sexto está en Nigrán.

Dende orixinais modelados e baleirados para xerar arquitecturas, ate a figuración contemporánea na India ou a fabricación de marionetas e máscaras e a

fundición tribal, este II Encontro achega a Nigrán as tradicións máis antigas dun país afastado na cultura, pero vencellado a Nigrán grazas a cerámica.

En 2009 O III Encontro Internacional de Cerámica PERIFERIAS 09 reúne en seis obradoiros contidos e técnicas dispares. Baixo a dirección de ceramistas e artistas procedentes de Portugal, Xapón e España explóranse as técnicas da azulexaría, a construción con moldes de terra, o traballo en porcelana, os procesos de reprodución cerámica e a arte urbana. Centra a súa mirada nos lugares do noso entorno e nas preocupacións e necesidades do noso tempo, creando periferias inmediatas a nós, en espazo e tempo. Tentará combinar a artesanía e a tradición coa realidade contemporánea da cerámica. O delicado traballo da porcelana e o refinamento das cubertas da azulexaría portuguesa, cohabitando co barro en estado bruto e co proceso de produción de moldes. Complementan os obradoiros de procesos estritamente cerámicos outros dedicados á creatividade extrema e ás técnicas de construción e deconstrución.

A través dos encontros internacionais de cerámica, o concello de Nigrán sitúase como punto de referencia de iniciativas dentro da cerámica española. Ademais per-

Cartel das Xornadas Audiovisuais sobre Cerámica, 2008.

mite asomar o noso traballo dende a escola aos círculos internacionais á vez que incrementamos a nosa oferta cultural. Nigrán convértese de novo nun lugar de privilexio no intercambio de experiencias relacionadas co mundo da cerámica.

A Escola Municipal de Cerámica de Nigrán: repercusión fora das aulas

Ademais do que vimos de expoñer no apartado anterior, a actividade da escola non remata coas clases semanais de torno e mesa. Proxéctase como centro de dinamización social dende o mundo da cerámica, como podemos constatar a través das moitas actividades propostas das que podemos salientar os ciclos, conferencias, monográficos, exposicións e demostracións durante os máis de 30 anos de existencia da escola de cerámica. No cadro revisamos os eventos monográficos e actividades destacadas na historia da escola de cerámica de Nigrán.

Despedindo o curso, Maio 2019.

Emilia Guimeráns. Porcelana, ca 2003.

Arxila de baixa temperatura vidrada. Pezas do alumnado infantil.

Arxila preparada para o biscoitado ou primeira cocción. Pezas do alumnado infantil.

Rakú espido. Pezas do alumnado.

Eventos	Monográficos	Visitas colectivas
Semana do Rakú, 30 edicións dende 1989	Coccións Alternativas, por Wali Hawes (2004)	Exposición de Elena Colmeiro, Museo de Pontevedra (2014)
Xornadas audiovisuais de Cine e Cerámica, en colaboración coa EMAU de Vigo (2008-2012)	Iniciación á Serigrafía Cerámica, por Miguel Vázquez	Exposición Murais Cerámicos de Faro de Vigo, 2008
Demostracións das olerías de Pereruela, Niñoda-guia, Bonxe, Meder e Gundivós a cargo de oleiros destas localidades	Curso de Moldes, por Manuel Losada (1997)	Visita guiada á Fábrica de Sargadelos (2013)
Demostración de construción dun forno de papel, por Miguel Vázquez (2000)	Cerámica Bicromatada, por Eli Moretó (2011)	Visita o Museo de Olería de Barcelos (2014)
Conferencias de recoñecidos ceramistas: Elena Colmeiro (1997), Beatrijs Lauwaert (2002), Fernando Casás (2002), Netty Van den Heuvel (2003), Mía Llauder e Joan Serra (2003) e Isao Artigas (2007)	Estudo da Cor aplicada á Cerámica, por Jorge P. Conde (2011)	Visita a varias olarías na bisbarra de Barcelos: salientando os obradoiros de Julia Ramalho e Mistério (2014)
Exposicións no Centro Antena de Nigrán, “44 Revoluciónes por segundo” (2007)		

Por todo isto, a Escola Municipal de Cerámica de Nigrán fai unha valiosa aportación á contorna e recolle o legado da tradición cerámica combinando arte e artesanía. Destacamos as seguintes contribucións da escola:

- Proporciona formación e práctica sobre todo o proceso da elaboración cerámica. Dende o amasado da arxila, ao uso de engobes, óxidos e pigmentos, e das diferentes técnicas como o modelado, o torneado, a elaboración de pranchas ou churros, ou de azulexos, ata a utilización de múltiples técnicas decorativas.
- Axuda a comprender a linguaxe artesanal, que valora o proceso que se require na fabricación dun obxecto feito a man.
- Coloca ao Val de Miñor no mapa internacional da cerámica a través dos Encontros Internacionais, conferencias e seminarios.
- É un espazo de formación e reflexión que da pulo a moitos alumnos e alumnas para dedicarse profesionalmente á cerámica. De entre o alumnado vencellado á escola de Nigrán figuran afeccionados, profesores de obradoiros cerámicos e tamén ceramistas consolidados. Deste último grupo destacamos os seguintes: Puri Alonso, Vero Carrera, Magú Castromil, Alicia Díaz, Suso Dobao (Cerámica Suve), Elena Fernández, Elena Gómez-Dahlgren, Pablo Iglesias, Teresa Irisarri, Ruth Lodeiro, María Meda, Marta Miñambres (Neomys Cerámica). Ademais, Paula Ojea (ojeastudio.com) Premio Nacional de Artesanía na categoría Produto (2019) e Ana Tenorio (witchneeds.com) Premio Artesanía de Galicia (2018).
- Constitúe unha rede social de persoas interesadas na cerámica de carácter interxeracional, transversal, accesible, inclusiva e de alcance internacional.

Un novo impulso para a Escola Municipal de Cerámica de Nigrán

En Nigrán temos o privilexio de contar con Emilia Guimeráns para dirixir a escola de cerámica. Membro da Academia Internacional de Cerámica, profesora na Facultade de Belas Artes de Pontevedra, é unha ceramista recoñecida que gusta de experimentar co material cerámico e coas tecnoloxías aprendidas durante a súa formación e o seu traballo. Emilia estivo na European Ceramics Work Centre (ECWC), en Holanda, fixo unha estancia no obradoiro de Atsuko en Sugitami (Xapón), pasou por Sargadelos, La Bisbal d'Empordà en Girona, e pola Fundación Lloréns Artigas, entre outras, e ademais foi asistente de Yuhki Tanaka no Museo del Càntir de Barcelona. A obra de Emilia tense exhibido tanto en exposicións individuais como colectivas en diferentes cidades de Galicia e do resto de España e Europa, como o European Ceramics Work Centre en Holanda, ou en Cerco en Zaragoza. Participou ademais en numerosas bienais e trienais internacionais de cerámica nas que conseguiu importantes galardóns.

A labor docente de Emilia Guimeráns na Escola de Cerámica de Nigrán é recoñecible pola forma de dar clase, pola proximidade co alumnado, tan variado en idade, en preparación e en experiencia, pola xenerosidade coa que comparte o coñecemento e a información con todos e cada un de nós. Pero tamén pola ilusión e entusiasmo que transmite ano tras ano ó alumnado. Como veciña de Nigrán e alumna da Escola de Cerámica quero amosar, penso que tamén en nome de tantos outros veciños, alumnos e alumnas, a miña gratitude pola súa dedicación, así como a confianza no futuro da escola, unha escola que recolle a testemuña dunha actividade milenaria dende a tradición e a vangarda.

Petróglifos. Arxila de baixa temperatura e vidrado. Pezas do alumnado.

Prato torneado. Arxila baixa temperatura vidrada. Peza do alumnado.

Mural ducha exterior. Gres vidrado. Peza do alumnado.

O Concello de Nigrán, a través da Concellería de Cultura, coñece de primeira man o traballo que ven desenvolvendo a Escola de Cerámica. O seu apoio é indispensable para unha aprendizaxe de calidade e un pulo na proxección na sociedade. Pero é preciso darlle un novo impulso. Hai moito por facer se queremos continuar na liña de traballo de excelencia que se ten realizado ata agora. Mellorar as instalacións da escola, dotala de recursos suficientes para retomar a liña das actividades desenvolvidas no pasado, e recuperar a actividade docente con clases dous días á semana, serían as principais demandas que farían posible contar cunha escola de cerámica á altura da súa potencialidade. Un conce-

llo como o de Nigrán, cun crecemento importante de poboación e da actividade económica debe de ter entre os seus obxectivos fortalecer as súas sinais de identidade. A Escola Municipal de Cerámica é precisamente, pola súa traxectoria e o seu potencial, un dos seus principais activos. Gustaríame ser testemuña dese futuro.

Radiolarios. Gres. Pezas do alumnado.